

És ez nyilván így is marad, hiszen ennek a kötetnek nem az a célja, hogy egységesítsen, hanem hogy megmutassa eszmék, elvek, ideológiák és fogalmak rendszerét a maguk teljességében. Ezt pedig minden kétséget kizáróan sikerrel abszolválta. Még akkor is, ha magam szívesen olvastam volna még egy áttekintést a hatvanas-hetvenes évek fordulóján kibontakozó abszurd irodalomról, mely nem egyszer a transzilván szimbólumokhoz nyúl, hogy teljes egészében kifordítsa azokat – talán rámutatva annak a folyamatszerűségére is, ahogyan Cs. Gyimesi Éva eljut a *Gyöngy és homok*ig majd.

Gazdag tudománytörténeti áttekintést és elemzéseket kapunk a Boka László szerkesztette kötetől, melyet a teljességre törekvés, a mérsékelt objektivitás jellemez. Határozottan izgalmasak a tanulmányok, s bár erdélyiek írók erdélyi jelenségekről, a magyarországi olvasók számára is érthetőek, megvilágítóak a szövegek. Ez pedig különösen fontos lehet a kultúra kutatója számára akkor is, amikor művet értelmez, és akkor is, amikor a korszakot tanítja – a mai magyarországi oktatáspolitikai sokkal inkább az Erdély-giccs felé tolja el a képet, és ezt az egyetemi oktatásra is, úgy fest, rákényszeríti, kitarva a valóság összetettebb rétegeit. Épp ezért, bár olvasás közben felmerült bennem, hogy talán a magyarországi transzilvanizmus-értelmezéseket is érdemes lenne áttekinteni – rájöttem, hogy mégsem volna az. Sajnos. De persze a kritikát a szóban forgó könyv értékelésével illik befejeznem: rendkívül fontos ez a gyűjtemény, és a legjobbkor érkezik! (MMA)

ANTAL BALÁZS

A biológiai nyelvi közvetítettsége

MEZEI GÁBOR: *AZ ORGANIKUS JELENLÉT POÉTIKÁJA*

Mezei Gábor elemzéseinek figyelemre méltó, a szó legszorosabb értelmében vehető szövegközpontúsága, azaz értelmezései folyamatosan egymásra vonatkoztatják az alkotások jelentéstani aspektusait és a szöveg szövegszerűségének térbeliségét, illetve hangzóságát. *Az organikus jelenlét poétikája* tanulmányai megmutatják, hogy ezek a területek milyen szövevényesen alakítják egymást, például: a szöveg értelme nem állhat elő a szöveg térbeliségének figyelembevétel nélkül, de az utóbbihoz sem férünk hozzá az értelmezés előzetessége nélkül. Noha jelen recenziónak nem tárgya Mezei költői és fordítói munkássága, mégis legyen szabad megjegyezni, hogy ebben is a szerző következetességét érhetjük tetten, hiszen nagyon hasonló fókuszok szervezik alkotásait mindhárom említett téren (irodalom és kartográfia, natúra és kultúra, valamint organikus és anorganikus stb. viszonyai), ami Mezeinek a témában való elmélyedéséről és teljes odafordulásáról tanúskodik.

Az elemzések természetesen nemcsak a szövegek térbeli aspektusait érintik, hanem a hangzóságukat is, pontosabban inkább a hangozthatatlanságukkal vetnek szembe a harmadik fejezetben (*Az írás fraktúrái*). Itt időben és térben egymástól távoli szerzők, William Shakespeare, Ezra Pound, Mészöly Miklós és Nemes Nagy Ágnes műveit vizsgálja Mezei. Elsőként Shakespeare 126. szonettjét, amelyben a fraktúra az elhallgatás eszköze, hiszen a szonett utolsó két sora hiányzik, amit egyes kiadások

üres zárójelekkel jelölnek. Pound *Egy metróállomáson* című versét Mezei Károlyi Amy fordításában vizsgálja. A költemény második sora – melyet az egyszerűség kedvéért most a többletszóközők nélkül idézek („Szirmok egy nedves, fekete ágon”) – lesz voltaképpen maga az ág, a szóközők által megképződő üres helyek pedig a szirmok.

A szerző tudatosságát ismerve bizonyosan szándékos, hogy mellőzi az értelmezett művek konkrét irodalomtörténeti horizontokhoz történő viszonyítását. Természetesen az elemzések így is messzemenően megállják a helyüket, de izgalmas lehetne történetiségükben megvizsgálni bizonyos jelenségeket, amelyek egyes szövegek olvasása során tárulnak fel. Például szintén a harmadik fejezetben olvasható Nemes Nagy Ágnes *Egy pályaudvar átalakítása* című prózaversének elemzése: „Az épített környezet által elfedett natúrához való hozzáférés tehát már csak azért sem valószínűsíthető, mivel az utóbbtól maga a kockakő sem független, natúra és kultúra megkülönböztethetőségére tehát nincsen ilyen értelemben garancia, az épített környezet anyagában hordozza a natúra mint képződés eredményét” [62.]. Jóllehet az egy teljesen másik kutatás tárgyát képezhetné, de érdekes eredményekkel szolgálhatna, hogy a magyar költészetben természet és kultúra ilyesfajta szétszalazhatatlansága mikortól jelentkezik.

A nyitófejezet [*Akusztikus topográfia és az írás kartografikus működései*] egyik visszatérő szempontja a központi perspektíva hiánya Szabó Lőrinc és Oravecz Imre verseiben. Ez az irodalomtörténetileg jól dokumentált probléma még a modernség egyes horizontjai között is változatosságot mutat. Vessük csak össze a klasszikus modernség tájverseit [pl. Juhász Gyula *Magyar táj, magyar ecsettel* című versét] a későmodernségével, Szabó Lőrinc vagy éppen József Attila költeményeivel, amelyek közül az utóbbiak éppen Szabó Lőrinc és Oravecz Imre versei között közvetítenek irodalomtörténeti összefüggések szempontjából. A Mezei által elemzett versek azért is lehetnek kiemelten fontosak, mivel éppen olyan problémák szervezik őket, amelyek több markáns hangú kortárs költő verseire is hatást gyakorolnak. Itt említhetjük Juhász Tibor, Korpa Tamás vagy éppen maga Mezei Gábor költészetét.

Visszatérve a beszéd és az írás szembenállásának viszonyára, a kötet hetedik fejezetét kell még tárgyalnunk [*Az organikus nyelvi megmutatkozása – A légzés példája – Nemes Nagy Ágnes*]. Az olvasat több pontja is visszamutat a kötetben korábban szereplő József Attila-elemzésre [organikus és technikai viszonya, valamint a röntgenezés], de lényegesebb most ennél, hogy milyen a viszony az előbb említett két dichotómia között Nemes Nagy költészetében. Elsőként a *Védd meg* című mű egyes soraiban („megérte ez a fulladó / lélegzetvétél, ez a képzelt / értelem, ez a néma szó”) elemzi a szerző beszéd és írás kérdéseit [130.]. A költemény első soráthajlása („fulladó / lélegzetvétél”) a beszédet megakasztva maga válik a lélegzet megakadásává.

Az ugyanebben a fejezetben található, *Lélegzet* című Nemes Nagy-költemény értelmezése pedig további, a már említett József Attila-vers, az *Óda* elemzéséhez visszamutató szempontot érvényesít. Voltaképpen a *Lélegzet* is értelmezhető ódaként, melynek megszólítottja a levegő. A mű első versszaka így hangzik:

Ne hagyj el engem, levegő,
engedj nagyot lélegzenem,
angyalruhák lobogjanak
mellkasomban ezüstösen,
akár a röntgenképeken.

A más Nemes Nagy-versekben is a légiességgel összefüggésbe hozott angyal jelen esetben magával a levegővel kerül párhuzamba, míg az angyalruha így tulajdonképpen a tüdő hasonlítója lesz. Az angyalruha továbbá ezüstös, ami viszont semmiképpen sem illeszkedik a tüdőhöz mint hasonlítotthoz, a mellkasról készült röntgenkép ezüstös jellegével korrelálhat csak, ami viszont megint csak hasonlító. Hankiss Elemér regisztrálja először *József Attila komplex képei* című tanulmányában ezt a jelenséget, tudniillik hogy elbizonytalanodik, hogy mi is a forrás-, illetve a céltartomány. Nemes Nagy most tárgyalt versében e tartományok határainak elbizonytalanítása a következőket implikálja. Egyrészt a röntgenfelvétel – amely előrevetíti az elkövetkezendő halált a csontok megmutatásával – és az angyal is a túlvilághoz kötődik, ami így az élő és az élettelen Mezei által sokszor szóba hozott szembenállásához kapcsolódik. Továbbá a röntgenezés képképző eljárása az írással is összefüggésben van, de a felvétel itt csupán rögzít valamit, ami maga is csupán jelölő [angyalruha]: az angyalruha lobogásán keresztül férünk csak hozzá a levegő látványához, ami pedig a megszólaláshoz szükséges, ami maga is jelölő, hiszen [fonocentrizmus ide vagy oda] voltaképpen azt a látszatot kelti, hogy egy megszólaló belsőjéhez [érzelem, gondolat] férünk hozzá, ha tetszik, röntgenezzük azt.

A József Attila *Ódáját* elemző fejezet [*A test kitettségeinek biopoétikai következményei*] jelentősen hozzájárul a költemény recepciójához, példaértékűen elmozdítja az értelmezést az életrajzi olvasatoktól [ezekről említést sem tesz]. Bizonyosan mindenki ismeri/tanulta azt, hogy az *Óda* arról szól, hogy a költő Lillafüredre látogat, ahol megismerkedik egy rejtélyes hölgygel, akibe egyből beleszeret, és hozzá írja a verset, miközben élettársa Szántó Judit. Mezei szövegközpontú olvasata ehelyett nyelv és biológiai viszonyára fókuszál. A dolgozat az önreflexió eltávolodó és visszatérő mozgásának elemzésével indul, amely az „itt” deixisének értelmezésével egészül ki. Egyébként József Attila egy másik nagyverse, az *Elégia* felütését is éppen e problematika szervezi. Az ebben a fejezetben feltárt közeledő és távolodó mozgás Mezei itt is működtetett olvasásmódjára is érvényes, hiszen a rövid, ám mindenképpen adekvát elméleti fejtegetések elvezetnek a szövegtől, hogy aztán még szorosabban fűződjön az olvasás hozzá. Biológiai és poétikai összefonódása leglátványosabban a „Mint alvadt vérdarabok, / úgy hullnak eléd / ezek a szavak” sorokban mutatkozik meg. Érdekes feszültség mutatkozik elmélet és szépirodalom között, mivel az *Ódában* olvasható „Szoktatom szívemet a csendhez”, illetve a „De szorgos szerveim, kik újjászülnek / napról napra, már fölkészülnek, / hogy elnémuljanak” idézetekben az elnémulás és az elcsendesedés a halálra mutat előre. A könyv egy későbbi fejezetének [*Betegség és anesztézia – Oraveczi Imre*] elméleti bevezetőjében idézett elmélészek [Georges Canguilhem, René Leriche] a szervek elcsendesedését az egészséggel hozzák összefüggésbe.

A kötet kevés prózai mű elemzését tartalmazza, például Mészöly Miklós *Wimbletoni jácint* című, kevésbé ismert elbeszélését. A József Attila-tanulmányhoz hasonlóan itt is a nyelvi és a biológia önműködései, illetve önkéntelenségei képzik az olvasás tárgyát. A reflexió a test közvetítettsége miatt idegenséget generál [69.], míg a reflexió hiányában önkéntelenül mozgó test sajátja válik. Mezei ezt a jelenséget tárgyaló passzust idézi Mészöly szövegéből: „Zsizel a hálónál volt fenomén”. Martin Heidegger a *Lét és idő* elején egy hosszabb részt szentel a „fenomén” értelmezésének. Noha Mészölynél a kifejezés hétköznapi értelme jön először játékbá [ritka tehetség],

érdeemes lehet a heideggeri interpretációról is említést tenni. A német filozófusnak elsősorban azért fontos a „fenomén” kettős értelme, mert az ebben a szóban tetten ért kettősség, megmutatkozás és látszat szimultán jelenléte az alétheia fogalmát vetíti majd előre. Ehhez hasonló kettősség érzékelhető talán a reflexió hiányában, vagy éppen amiatt a test sajátként vagy éppen idegenként történő észlelése tekintetében.

A recepció általános tanácsalansága övezi Pilinszky János *Kráter* című kötetét; Mezei ide vonatkozó tanulmánya [*Látás és biopoétika – Pilinszky János: Kráter*] által bevezetett szempont, hogy egy nem-humán perspektíva képzi meg a költemények szokatlanabbnál szokatlanabb képeit, segíthet abban, hogy az értelmezések eloszlassák a kötet körüli értetlenséget. A *Zöld* című versben a bajosan referencializálható látvány [„minden élőlény megmerül / abban a feneketlen zöldben, / ami egy fa kívül-belül”] Mezei szerint úgy nyerhet értelmet, ha egy nem-emberi nézőpont szerint igyekszünk azt elgondolni, méghozzá az állat perspektívájából, amely nem látja a fát, de eligazodik annak nyitottságában [119.].

Hasonlóan a recepció egy elfogadott értelmezésének ellenében pozicionálja magát a kötet utolsó fejezete [*A magából kibomló nyelv poétikája – Borbély Szilárd: Hosszú nap el*]. A szóban forgó Borbély-kötet verseire jellemző szaggatottságot a kritika a beszéd szaggatottságának írásbeli leképzéseként érti, így azonban Mezei szerint látenszen egy olyan olvasat képződik meg, amelyben az írott szöveg maradéktalanul képes a beszéd rögzítésére. Ezzel szemben Mezei kimutatja, hogy ennél sokkal bonyolultabb struktúrákat működtetnek a költemények, mivel Borbélynál legtöbbször még az akusztikum eredete sem határozható meg egyértelműen [176.], de az eredet kérdése a fejezet fő kérdésfelvetése szempontjából is fontos: mennyiben hozható közös nevezőre a phüszisz magából kibomlása a versek poétikai működésével. Ugyanígy kerül folyamatosan egymás elé a vers akusztikai és vizuális működése. A sorokat voltaképpen a ritmus szervezi, de a tipográfia folyton felülírja az így megképződő szintaxist: „A lombok között A lombok közt A szél” – így az első sor, de a tipográfia egy másik olvasatot is lehetővé tesz: „A szél / ágak között lakik, közöttük egy kis / madár”.

Mezei olvasatai tehát jelentősen hozzájárulnak az elemzett kanonikus művek recepciójához, azok az interpretációi pedig, amelyek kevésbé ismert művekkel foglalkoznak, meggyőző szempontokat és újszerű megközelítéseket működtetve bizonyítják, hogy ezek az alkotások sem „elerőtlenedett” kísérletek, hanem egy, a Mezei által magas színvonalon gyakorolt biopoétikai fókuszú olvasásmód képes megmutatni ezen művek olyan aspektusait, amelyek e megközelítés nélkül eddig feltáratlanak bizonyultak. Nagy erénye *Az organikus jelenlét poétikájának*, hogy mindvégig szem előtt tartja a nyelvi közvetítettség tényét, az értelmezett művek nyelvi szabályszerűségeire hagyatkozva fejti ki érveit, sosem előzetes ideológiák szervezik a tanulmányokat, így Mezei biopoétikai olvasásmódja csupán fókusz az értelmezéseknek, és nem előzetesen meghatározott elméleti megállapításokhoz keres irodalmi alkotásokat. [*Prae*]

KONKOLY DÁNIEL